

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER

SYV ENDE RÆKKE

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

BJØRN KORNERUP

FØRSTE BIND.

KØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS G. E. C. GADS FORLAG.

1951—53.

Biskop Peder Winstrup.

I Anledning af Karl F. Hanssons Disputats.

Af Bjørn Kornerup.

I

Den Disputats, hvorved teol. lic. *Karl F. Hansson* i Maj 1950 erhvervede sig den teologiske Doktorgrad ved Lunds Universitet¹, frembyder megen Interesse betragtet fra et dansk Synspunkt. Det er en Afhandling af en Lundenser om en lundensisk Biskop, en af de ejendommeligste og mest personlighedsprægede af de efterreformatoriske danske Bispeskikkelser i denne By. Medens de magtfulde Erkebisper fra Højmiddelalderen og Senmiddelalderen allerede længe i høj Grad har tiltrukket sig den historiske Opmærksomhed, og medens flere af Bisperne fra den svenske Tid heller ikke har savnet Behandling², er det gaaet mærkeligt med det lundensiske Episkopat i Tiden mellem Reformationen og Skaanes Afstaaelse. Det synes næsten helt at være blevet glemt i hvert Fald i Sverige, og først i den

¹) Karl F. Hansson, Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. Akademisk Avhandling. Lund 1950. (VIII + 391 S.). Ved den mundtlige Disputation paa Lunds Universitet den 20. Maj 1950 fungerede Forfatteren af nærværende Bidrag efter Indbydelse som Fakultetsopponent. De følgende Sider indeholder en kun lidt ændret Gengivelse af den Opposition, han ved denne Lejlighed fremførte.

²) Dagen før Dr. Hanssons Disputation ventileredes paa Lunds Universitet en Afhandling om Winstrups Efterfølger: Georg Göransson, Canutus Hahn. En biografisk Studie (Samlingar och Studier till svenska kyrkans historia XXV).

nyeste Tid er det, som om man har faaet Øje paa dem, paa deres Skæbne og Betydning — og dog var det ingenlunde ringe Mænd, der beklædte det lundensiske Bispesæde i de første 150 efter Reformationen. Frands Vormordsen og Niels Palladius, Mogens Madsen, Poul Mortensen Aastrup og Mads Jensen Medelfar staar alle, hver paa sin Vis, som karakteristiske Repræsentanter for deres Tid, og i Kraft af deres Personlighed, deres Embedsiver, Nidkærhed og Lærdom indtager de med Rette en betydningsfuld Plads ikke blot i denne Bys, men i hele den danske Kirkehistorie. Ikke mindst gælder dette den Mand, som Forfatteren har valgt til Genstand for sin Afhandling, *Peder Pedersen Winstrup*.

Men forholder det sig saaledes, er det klart, at vi her har for os et Skrift, som indgaaende beskæftiger sig med — og *maa* beskæftige sig med — dansk Kirkehistorie, dansk Lærdomshistorie, dansk Historie overhovedet. Tilmed drejer det sig for en stor Del om en Periode, som i Almindelighed endnu langtfra er blevet tilstrækkelig udforsket og behandlet, en Periode, der vel ikke hører til Nybrudstidderne i Kirkehistorien, men som dog i al sin Begrænsning ikke savner Interesse og paa sin Vis er præget af store Linier, en Tidsalder, der fortjener ny Belysning og større historisk Retfærdighed, end der ofte er blevet den til Del.

Peder Winstrup var født 1605 og døde først 1679. Det vil med andre Ord sige, at hans Ungdomsudvikling og det meste af hans Manddoms Virke faldt inden for de Aar, som man i Danmark plejer at kalde Ortodoksiens første Periode, det Tidsrum, der fik sit kirkehistoriske Præg af Mænd som Hans Poulsen Resen og Jesper Brochmand, af Jens Dinesen Jersin, Caspar Bartholin, Thomas Bang, Holger Rosenkrantz den Lærde og fl. a. Da Winstrup kom til Verden, var man netop indgaaet i det Tiaar, der bragte det store afsluttende Opgør mellem den længe eneraadende Filipisme, der tydeligere og tydeligere slog over i Kryptokalvinismen, og paa den anden Side en strengere luthersk Ret-

ning, ført frem af hans senere Stiffader, Hans Poulsen Resen. Da han var 10 Aar gammel, var dette stærke Livtag i det væsentlige endt med Resens Sejr og hans egen Ophøjelse til Sjællands Bispestol, og da Winstrup 1623 blev Student, havde det Resenske Kirkesyn og Kirkestyre allerede i en Aarrække udfoldet sig, havde paatrykt hele Udviklingen i den danske Kirke sit bestemte Præg og bragt enhver Modsigelse til at forstumme. Typisk er saaledes den med Kryptokalvinismen stærkt sympatiserende Biskop i Lund, den højtbegavede *Poul Mortensen Aastrup*, der havde maattet bøje sig i Stilhed og sikkert med stor Græmmelse ladet sig bruge til at forrette Indvielsen af den ny Tids Sejrherre, Resen. Da Winstrup selv 1638 overtog Bispestødet i Lund, stod man midt i Ortodoksiens stærkeste Blomstringsperiode. Resen, der trods al sin ensidige Forkærlighed for Luther dog paa visse Punkter bar tydeligt Mærke af oprindelig Filippisme og bestandig vilde fastholde en Enhed mellem Luther og Filip, var nu selv traadt i Baggrunden for den nye Tids Mand, Jesper Brochmand. Langt stærkere end hos Resen er det den tyske Systemteologi, der taler gennem Brochmand. Sjældent eller aldrig hørtes nu Melanchtons Navn, men desto højere sattes Konkordieformlen, om end denne aldrig blev officielt gældende Symbolskrift i Danmark. Det er da den lutherske Ortodoksi i Jesper Brochmands Skikkelse, der i den følgende Menneskealder kom til at præge Udviklingen i den danske Kirke, og som ogsaa finder Udtryk gennem hans nære Discipel Peder Winstrup.

Tidsrummet fra Resens Overtagelse af Sjællands Bispestol 1615 og frem til 1660 er som sagt endnu kun mangelfuldt behandlet i dansk Kirkehistorie. Skal man en Gang naa frem til en samlet Helhedsfremstilling af denne Tidsalder, da streng Ortodoksi, Uniformitet og Statskirkevælde gaar Haand i Haand med Arbejdet paa at fremkalde et personligt Trosliv og gennemføre store kirkelige Reformere,

er det nødvendigt, at der først skabes en Række Monografier, der kan bane Vejen for Totalbilledet. Som et Led i Rækken af saadanne Enkeltfremstillinger er der Grund til at hilse den foreliggende Afhandling Velkommen.

II

Bogen fremtræder med et smukt og stateligt Ydre. Det er glædeligt, at »Vetenskaps-Societeten« i Lund har fundet den værdig til at indgaa som Led i Selskabets værdifulde Skriftrække »Skånsk senmedeltid och renässans« og har givet den et passende Udstyr. Det kan jo heller ikke siges at være en absolut Nødvendighed, at en Disputats just skal præsentere sig i en saa spartansk Dragt, at den minder om en Traktat. Uden at prange med en misforstaaet Bibliofilis Pragtudfoldelse foreligger her et Værk, der bærer Præg af, hvad man i ældre Tid vilde kalde en ædel Simplicitet.

Til at forhøje Skønhedsindtrykket bidrager den lange Række Illustrationer, der pryder Bogen. Det vilde vel ikke være rigtigt at paastaa, at alle disse Illustrationer er aldeles uundværlige, flere staar endda i en temmelig spinkel Forbindelse med Winstrup, men de giver Læseren et godt Synsindtryk af det Aarhundrede, der behandles. Som de ypperste Perler i Billedrækken maa fremhæves Gengivelsen S. 95 af et Portræt af Winstrup (nu i Professor Lauritz Weibulls Eje) og Billedet S. 265 af hans balsamerede Lig. Mindre tilfredsstillende er Gengivelserne S. 139 og S. 268 af haandskrevet Materiale, idet der her som Forlæg er anvendt negative Fotostatkopier (hvidt paa sort) i Stedet for positive. S. 63 findes en Reproduktion af Winstrups »handstil«, d. v. s. hans latinske; man havde dog ogsaa gerne set en Prøve paa hans Haandskrift i dens »danske« (gotiske) Form.

Medens det naturligt nok falder uden for en Udlændings Kompetence at udtale sig om Afhandlingens Sprog, vil

det være rimeligt at fremhæve den Stil, hvori den er skrevet. Forf. har ikke følt sig forpligtet til at efterligne den austeritas, som synes at være et næsten uundgaaeligt Kendemærke ved saa mange videnskabelige Afhandlinger. Der kommer hvert Aar i Sverige talrige Disputatser, som Regel dygtige Arbejder, men de bærer som oftest et mærkeligt enstonigt Præg. Den foreliggende Afhandling adskiller sig paa velgørende Maade fra den sædvanlige Type. Adskillige Partier er affattet med en næsten gallisk Klarhed, i en levende og tiltalende, en ægte episk-historisk Stil. Det er en Bog, der er virkelig læseværdig, værdig til at læses og nydes.

Fortrinsvis gælder dette dog de første Afsnit, der ubetinget synes at være de, der er skrevet mest oplagt. Længere henne i Afhandlingen bliver Fremstillingen kendelig mattere. Til Dels kan dette skyldes de Emner, som behandles, men til Dels staar det ogsaa i Forbindelse med den overordentlig store Mængde Citater af ældre Kilder, Fremstillingen er tynget af, tilmed som oftest med bevaret gammeldags Ortografi. Det havde sikkert været til Gavn for Fremstillingens Lethed og Klarhed, om Forf. havde erstattet adskillige mindre vigtige Citater med en refererende Gengivelse eller dog havde nøjedes med at anføre Citaterne blot i ordret, ikke i bogstavret, Form. Det er jo ikke en Udgave af Kildestof, men en Behandling, der her lægges frem. Ganske særlig maa denne Betragtning gælde Kildestof, som allerede tidligere findes trykt andetsteds.

Korrektoren, en ikke uvigtig Side ved et videnskabeligt Arbejde, er gennemgaaende varetaget med stor Omhu, om end Trykfejl i et saa omfattende Skrift næppe har kunnet undgaas¹.

Forøvrigt er der Grund til at undre sig over, at medens alle mulige Citater fra Forordninger, Aktstykker, Breve o.l. gives med den originale Ortografi, fremtræder Citater

¹) Saaledes S. 17 L. 5 Soronam for Soranam, S. 30 L. 2 f. n. Chr. J. Longomontans for Chr. S. Longomontans, S. 256 L. 2 tabulas for tabulas.

fra Kilder af saa grundlæggende Betydning som Kirkeordinansen og Ribe-Artiklerne i moderne Form¹. Denne Fremgangsmaade staaer ikke i Harmoni med Forf.s øvrige Praksis, men maa formodentlig forklares som et Udslag af, at han — som Litteraturfortegnelsen viser — har brugt Max W. Olsens ganske populære Udgave af Kirkeordinansen, omskrevet i Nutidsdansk. Det vilde unægtelig have været bedre i Overensstemmelse med Afhandlingens øvrige monumentale Karakter enten at benytte en af de gamle Udgaver eller Rørdams udmærkede Haandudgave af Kirkeordinansen i hans »Danske Kirkelove«, I.

III

Langt vigtigere er Spørgsmaalet om Forf.s Kildebenyttelse, om hans Kendskab til trykt og haandskrevet Materiale. I den Henseende er der Grund til at komplimentere Forf. og det saa meget mere, som der for ham er Tale om et andet Lands Historie og Litteratur. Enhver, der har været i en lignende Situation, ved af smertelig Erfaring, hvor vanskeligt det er at erhverve det fulde, det indtrængende Kendskab til Speciallitteraturen i et fremmed Land. Særlig i Danmark er man ikke forvænt med, at svenske Kirkehistorikere besidder dyberegaaende Indsigt i dansk Kirkehistorie.

Gennemgaar man Forf.s Litteraturfortegnelse og det meget omfangsrige Afsnit med Kildehenvisninger, har man Gang paa Gang den Tilfredsstillelse at kunne konstatere, at netop det Skrift, den Afhandling, den Specialundersøgelse, som der her kunde være Tale om, er benyttet og anført paa sit Sted. Som naturligt har Forf. særlig draget sig til Nytte »Kirkehistoriske Samlinger« og i det hele H. F. Rørdams omfattende Forfatterskab, om hvilket det forøvrigt ikke havde været upassende at ytre nogle taknemmelige Ord, men ogsaa nyeres Arbejder er rigeligt udnyttet.

¹) Jvfr. S. 87, 210, 235, 332 Note 9.

Enkelte Skrifter, der trods alt er undgaaet Forf.s Opmærksomhed, vil senere blive anført.

Et særligt Forhold giver Anledning til en Bemærkning af principiel Karakter. Forf. følger beklageligvis en gængs Uskik, naar han ved Henvisninger til Artikler i det store »Dansk biografisk Leksikon« ikke nævner de paagældende Forfatteres Navne. Dette Leksikon er dog ikke et almindeligt Konversationsleksikon, men et videnskabeligt Arbejde, ofte hvilende paa omfattende Førstehaandsstudier, hvorfor de enkelte Artikelforfattere maa have et billigt Krav paa at faa deres Navne anført ganske som ved al anden Litteraturbenyttelse. Tilmed er der den paafaldende Mærkværdighed, at naar Forf. citerer en Artikel i en populært anlagt Encyklopædi som »Svensk uppslagsbok«, meddeler han udtrykkeligt Artikelforfatterens Navn (S. 294 Note 21). Det omvendte burde snarere have været Tilfældet¹.

Endnu vigtigere end Benyttelsen af den trykte Litteratur er ved et Arbejde af denne Karakter en Undersøgelse af det haandskrevne Materiale, især i Arkiverne. I den Henseende gør Afhandlingen et meget solidt Indtryk. Det ser ud til, at alt væsentligt — og en Del uvæsentligt — Stof, som kan søges frem ad systematisk Vej i Arkiverne, er blevet fremdraget og benyttet. Ganske særlig gælder dette Materialet i Landsarkivet i Lund, Danske Kancellis Arkiv og Københavns Universitets Arkiv. Saa vidt der har været Lejlighed til at foretage en Efterprøvelse, synes det, som om Forf. ved sin Ransagelse paa alle tænkelige Steder har formaaet at presse Pomeransen til sidste Draabe med Hensyn til de specielle Kilder til Winstrups Historie. Et og andet kan vel tænkes i Fremtiden at dukke frem fra nu ukendte Steder, men meget bliver det næppe.

Man maa dernæst spørge: med hvilken Nøjagtighedsgrad er dette store trykte og utrykte Materiale blevet benyttet?

¹) I Litteraturfortegnelsen opføres S. 359 et 1928 udgivet Arbejde om Christian IV's Tidsalder som værende af C. T. Engelstoft, d. 1889! Navnet skal naturligvis rettes til Povl Engelstoft.

Ogsaa her maa Svaret blive overvejende gunstigt. Ved atter og atter at efterslaa Kildehenvisninger og sammenholde anførte Citater med Forlæggene har Resultatet næsten overalt vist sig positivt. I første Række gælder dette trykt Kildestof, men ogsaa det utrykte er gennemgaaende behandlet med stor Omhu og Nøjagtighed. Med Hensyn til Haandskriftslæsning er Forf. virkelig — om end ikke fuldkommen, hvem bliver overhovedet det? — kommet et langt Stykke hen ad Fuldkommenhedens Bane, forstaar i alt væsentlig den vanskelige og sjældne Kunst med Nøjagtighed at opfatte et gammelt Skriftstykke og med Troskab at gengive det.

Medens Forf. stort set har naaet den Kyndighed og Sikkerhed, som maa skønnes fornøden til at *behandle* ældre Tidens Kildestof, synes hans Kvalifikationer som Udgiver mere beskedne. Paa Udgivervirksomhed er der desværre givet Prøver i to Tillæg S. 269ff.

Det andet af disse Tillæg er en Udgave af en »original Indberetning om en Oration holden af Dr. Peder Winstrup paa Landemødet i Lund 1658, som meentes at have været anstødelig for Kongen af Sverrig«, et vigtigt Aktstykke til Oplysning om Winstrups politiske Holdning paa et kritisk Tidspunkt. Den vedføjede Signatur (Ny kgl. Saml., 4°, 2212) viser, at Aftrykket bygger paa et Haandskrift i Det kgl. Bibliotek, men alle nærmere Oplysninger om dette, som burde have været meddelt her i denne Sammenhæng, søger man forgæves. Først gemt bort i Noternes Urskov (S. 316 Note 143, S. 329 Note 47) findes et Par Steder nogle faa Bemærkninger herom. Navnlig burde man straks kunne se, om det er en Original eller en Afskrift, man har for sig. Ganske vist tales der i Overskriften om en »original Indberetning«, men det oplyses slet ikke, at denne Overskrift, som dog er sat i Anførselstegn, ikke hører med til Haandskriftet selv, men aabenbart blot er en senere Biblioteksbestemmelse.

At det er en Original, er imidlertid rigtigt nok, men

sammenligner man Aftrykket med den Facsimilegengivelse af sidste Side, som Udgiveren til Skade for sig selv har tilføjet S. 139, ses det, at Tekstgengivelsen ikke helt er behandlet med den Omhu, som en Original fortjener. Paa den nævnte Side er bl. a. opført en Række Underskrifter, og at disse er originale, fremgaar bl. a. af de stadig tilbagevendende, ensformige men saare vigtige Tilføjelser *m. m. m. ppria.* (manu mea, manu propria), som Udgiveren udelader. Ligeledes har han undladt at medtage i Underskriften »Matthias Foss Rector Scholæ« det paafølgende ikke betydningsløse L [undensis].

Medens selve Aktstykkets Tekst i det store og hele er udgivet taaleligt fraset en temmelig inkonsekvent Gengivelse af store og smaa Begyndelsesbogstaver (som burde have været normaliseret), vilde en senere, mindre højlyrd Perodes Læsere have været taknemmelige for nogle kommenterende Bemærkninger hist og her. Bl. a. kunde de talrige græske Ord have været forklarede, og i Udtrykket om Kongen, »ad qvem tam Corydonibus qvam Purpuratis Satrapis aditus patet« (S. 279 2. Stykke), er i hvert Tilfældet Ordet »Corydonibus« næppe længere almindelig bekendt. (Corydones, Hyrder, fra Virgils Ecloga).

Endnu mindre tilfredsstillende er Udgaven af Sven Knutssons Mindetale over Peder Winstrup (S. 269 ff.). Det er i sig selv et særdeles værdifuldt Fund, Forf. har gjort i Universitetsbiblioteket i Uppsala af en fuldstændig ukendt Levnedstegning af Winstrup, og det er meget vel forstaaeligt, at hans Biograf har ønsket at aftrykke den i et Tillæg. Derimod er den ikke publiceret i en ulastelig Skikkelse. For det første savner man en nærmere Præcisering af, hvad det er for et Aktstykke. Først da Anmelderen takket være Universitetsbibliotekets Liberalitet havde faaet et Fotografi af den paagældende Kilde, blev det klart, at man her stod over for et ellers forsvundet Tryk, ikke — som man maaske snarest kunde antage — et Haandskrift. Der er al mulig Grund til at tro, at man her har for sig en latinsk Ligprædi-

ken over Winstrup. Derpaa tyder den hele Karakter og desuden forskellige Udtryk i Talen, især at den er holdt »ipso exequiarum die« (S. 269). Det er derfor en overdreven Forsigtighed, naar Forf. blot taler om, at det er »sannolikt«, at vi her har en Gravtale over Winstrup. Det er aldeles aabenbart det Vita, som efter Tidens Skik oplæstes ved den afdødes Jordefærd. Endelig maa man ogsaa sige, at det var i høj Grad naturligt, at det just var Sven Knutsson, der fungerede ved denne Lejlighed — som Provst i Torne Herred var han Stiftets øverste Provst. Forøvrigt kunde det i denne Sammenhæng have været oplyst, at Sven Knutsson allerede tidligere maa have følt sig knyttet til Winstrup. 1672 udgav han saaledes et Digt til hans Ære, endda uden om Censuren, hvorfor han blev indstævnet for Kapitlet¹.

Hvorledes udgiver nu Forf. denne nyfundne, særdeles vigtige Kilde? Aldeles slavisk, aldeles raat, med Bevarelse af alle Forlæggets Fejl, Ufuldkommenheder og Meningsløsheder samt den højst forvirrende Tegnsætning uden at gøre det mindste Forsøg paa at give en recenseret Tekst. Nogle Eksempler vil belyse dette nærmere. S. 269 L. 6 f. o.: ä for â. S. 272 L. 7 f. o.: staar det for alle græske Leksikografer hidtil ukendte ἐπιτημοσύνη, naturligvis en Fejl i Forlægget for: εὐσχημοσύνη, jvfr. det bekendte Sted i 1. Kor. 14,40: πάντα δὲ εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω, forøvrigt et Yndlingsudtryk i Tidens kirkelige Sprogbrug, som man bl. a. kan iagttage det hos Winstrups Forgænger Mads Jensen Medelfar, i hvis Visitatsbog det forekommer paa næsten hver anden Side². S. 272 L. 13 f. n.: inihibique for inibique. S. 275 L. 2 f. o.: corporis habitudo ... promisi for promisit. S. 275 L. 15 f. f. o. findes en ganske uforstaaelig Sætning, som Forf. heller ikke ved den mundtlige Handling formaaede at eksegetisere: tandem inter belli difficillimi & ancipiti fortuna gesti nimis diuturnos animi

¹) S. Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne I, 260—1.

²) Visitatsbog for Lunde Stift 1611—1637, udg. af Bjørn Kornerup, (Lunds stifts herdaminne ser. 1, I) S. 21.

ægritudine, credo, & anxietate Senii molestias aggravante lecto decumbere coepitante biennium ... For at skaffe Mening i denne Sætning maa man enten efter diuturnos indføje labores¹ eller rette diuturnos til diuturnas og henhøre det til molestias (et bekendt klassisk Udtryk), hvorved man i det sidste Tilfælde faar en noget tung Konstruktion, som dog meget godt kan harmonere med Sven Knutssons øvrige, ikke alt for letflydende Stil. Endvidere maa det tilsyneladende Præsens Participium i Ablativ »coepitante« opløses i to Ord: coepit ante. Man kan næppe paastaa, at det er videnskabeligt forsvarligt at udgive en Tekst paa denne Maade².

Til Formalia maa ogsaa henregnes, at Afhandlingen er udstyret med et Personregister. Dette er i sig selv i høj Grad paaskønnelsesværdigt — der kommer Aar efter Aar alt for mange historiske Skrifter, der er ganske blottet for Register, — men nærværende Register lader en Del tilbage at ønske i Retning baade af Konsekvens og Fuldstændighed. Man savner Stillingsbetegnelse ved de anførte Personer, og Anbringelse af Fornavne eller Forbogstaver er ganske tilfældig. Heller ikke forstaaer man, hvorfor Forf. har udeladt alle Medlemmer af Kongehusene — netop med Henblik paa en Mand som Winstrup, der var saa nøje knyttet til Hoffet, vilde det have været af Betydning at have de kongelige Personer optaget i Registeret³.

¹) Foreslaaet af Docent Gerhard Bendz.

²) S. 274 L. 11 f. o. taler Sven Knutsson om en Udtalelse »in succi pleno Epigrammate effigiei Winstrupii suffixo«. Det kunde her have været passende at oplyse, at der sigtes til et Epigram af den bekendte medicinske Professor Christian Ostensfeld († 1671) anbragt under Kobberstikket af Winstrup foran i dennes »Pandectae sacri«, I.

³) Det vilde ogsaa have været værdifuldt, om Forf. havde ledsaget Afhandlingen med et Tillæg indeholdende en Fortegnelse over alle de Digte, der i »Epigrammata« (begge Udgaver) er rettet til enkelte Personer. Man vilde derved have faaet et godt Hjælpemiddel til Tidens Personalhistorie.

IV

Hvad Indholdet angaar, maa den foreliggende Afhandling først og fremmest karakteriseres som et specimen eruditionis, et akademisk Prøveskrift, der har til Hensigt ved en fornyet, paa primære Kildestudier hvilende Gennemgang af et bestemt afgrænset Emne at belyse dette nærmere, fremdrage ukendt Materiale og fremsætte berigtigende Opfattelser af mangt og meget. Derimod har Forf. ikke set det som sin Opgave at fremføre en Række Teser (eller Hypoteser), der kunde sætte vidtrækkende Problemer under Debat eller fremkalde en gennemgribende Ændring i Opfattelsen af Emnet.

Betragtet som et akademisk Habilitationsskrift kan det ikke benægtes, at det udmærker sig ved mange værdifulde Egenskaber. Det er fremgaaet af aarelange, vedholdende Studier, det vidner højt om Flid og Interesse for Emnet, og det er baaret af et indtrængende Kendskab til baade Hovedpersonen og hans Tidsalder. Til dets afgjorte Fortrin maa ogsaa henregnes, at det er et udpræget *historisk* Arbejde. Forf. siger selv et Sted med Rette: »man får inte mäta gångna perioder, som behärskades av helt andra idéer, med vår tids måtstockar« (S. 142). Det har derfor været hans Maal at se Tiden og Manden ud fra deres egne Forudsætninger, og det er i høj Grad lykkedes. Afhandlingen kommer derved til at indtage en smuk Plads inden for den kirkehistoriske Forskning, saa sandt som det er Kirkehistoriens Adelsmærke at være en rent historisk Disciplin.

Det er endvidere et typisk *realhistorisk* Arbejde, den idéhistoriske Side er kun i ringere Grad tilgodeset, Forfatterens Interesser samler sig først og sidst om at fremstille den reale Kirkehistorie, Kirkeinstitutionen, administrative, kirkeretslige og til Dels personlige Forhold. Man vil sikkert kunne karakterisere Afhandlingen ved at sige, at det er en *Biografi*, der især kaster Lys over et bestemt Afsnit af den lokale danske Kirkehistorie, nemlig Lunde-Stiftets Historie

ved Midten af 1600-Tallet. Det er naturligt nok. Hvor fremragende en Begavelse Peder Winstrup end var, og hvor stor en Indflydelse han end i Kraft af sin Magtstilling og sin Virksomhed kom til at udøve, saa hører han dog ingenlunde til de nyskabende Personligheder i dansk Kirkehistorie. Han er Traditionalist, han staar ikke som en skelsættende Skikkelse, der peger fremad og omformer sin Tid, han er en tro og betydelig Exponent for sin egen Tidsalders Idéer og Idealer.

Men hermed er ogsaa Afhandlingens Begrænsning antydet. Med et saadant Materiale kan det ikke lykkes at give et helt nyt Billede af Tiden. Forf. har heller ikke formaaet det, men han har fremstillet et bedre underbygget og et rigere nuanceret Billede af den almindelige kirkehistoriske Udviklingsgang, saaledes som den formede sig paa et bestemt afgrænset Landomraade. Ogsaa dette er en Vinding, og baade Forf. og vi andre har derfor Grund til med Tilfredshed at se paa, hvad der i saa Henseende er ydet. Hertil kommer, at Bogen giver en lang Række interessante Bidrag til Tidens *Kulturhistorie* i snævrere Forstand.

V

Før jeg gaar over til at behandle Enkeltheder i hvert Afsnit, maa jeg dog omtale nogle Punkter af almindelig Karakter, paa hvilke det forekommer mig, at Afhandlingen kommer til kort.

1) Før det første nævner jeg Emnets Begrænsning. Det er for saa vidt en Skuffelse, at Forf. er standset ved Aaret 1658. Det er nemlig først i den svenske Periode, at de egentlige Problemer i Winstrup-Forskningen dukker op, særlig det komplicerede Spørgsmaal om hans Stilling til Forsvenskningen. En Række Forskere i nyere Tid: Knud Fabricius, Yngve Bogren, Sven Kjöllérström o. fl.¹ har debat-

¹) Knud Fabricius, Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige, 1—2, 1906. Yngve Bogren, Den kyrkliga försvenskningen av Skåneland-

teret Winstrups Stilling i denne Periode, men jeg skulde tro, at den vilde kunne belyses yderligere *indefra* af den, der er fortrolig med hans Biografi og Egenart ned gennem Aarene. Jeg tillader mig derfor at udtale Haabet om, at Forf. vil gaa videre i sine Undersøgelser og tage hele dette Problem op.

2) Min næste Anke gælder, at det forekommer mig, at hele Skildringen af Winstrup for en Del mangler Baggrund, Atmosfære. Bogen er — ogsaa dispositions-mæssigt — anlagt som en Biografi, men jeg kan ikke helt frigøre mig fra den Følelse, at det er, som om Winstrup i nogen Grad svæver i Luften. Man savner en Skildring baade af den almindelige kirkehistoriske og den specielle danske kirkehistoriske Baggrund. Sandt nok: der findes mange Tilløb til en saadan Baggrundsskildring i de enkelte Kapitler, men et indledende Afsnit, hvori Forf. fast og klart trak de afgørende Linier i Tidsbilledet op, vilde have været en stor Fordel.

Denne Mangel staar i Forbindelse med en anden Ejendommelighed hos Forf. Ingen vil kunne dadle ham for Overfladiskhed i alt, hvad der vedrører Winstrup selv og hans nærmeste Milieu, og den, der har gennemgaaet det udførlige Noteapparat, vil helst udtrykke sin Beundring for den Grundighed, der her kommer til Udtryk. Men man har ikke Indtrykket af, at Forf.s Studium af den almindelige Tidsbaggrund har *forholdsvis* samme Dybde og Bredde. Man kunde paa adskillige Punkter have ønsket, at Forf. ikke havde ladet sig nøje med at bygge paa lettilgængelige Andenhaandskilder, men selv havde gravet dybere i det almindelige Kildestof. Til Gengæld kunde der være strøget adskillige uvæsentlige Enkeltheder vedrørende Winstrup selv.

3) Det sidstnævnte Punkt fører endelig over til den Indvending, som jeg anser for den alvorligste, jeg har at rette mod Afhandlingen. Den gælder selve Forf.s Metode, der forekommer mig at være vel kompilatorisk bestem-

skapen och Bohuslän, 1937. Sven Kjöllérström i Kyrkohistorisk Årsskrift, 1938, S. 321 f.

Som jeg allerede nævnede før, nøjes Forf. i mangfoldige Tilfælde med at bygge paa anden, tredie, fjerde Haands Behandlinger i Stedet for at gaa til det primære Kildested, og denne Fremgangsmaade afspejler sig ogsaa i høj Grad i Kildehenvisningerne. Der vil under den følgende Gennemgang af de enkelte Kapitler blive Lejlighed til at belyse dette nærmere i Enkeltheder.

4) Ganske særlig savner jeg dog en kritisk Behandling af de berettende Kilder til Winstrups Levned. Medens Forf. viser sin Styrke, naar han bevæger sig i det arkivalske Materiale, kan der indvendes adskilligt med Hensyn til hans Forhold til de ældre og nyere Fremstillinger af Winstrup, og man kan undertiden faa det Indtryk gennem Kildehenvisningerne, at alle trykte Behandlinger er ham omtrent lige gode. Jeg ved ikke, om Forf. for sig selv har foretaget en kritisk Statusopgørelse vedrørende Winstrups tidligere Biografer, men han har i hvert Tilfælde ikke delagtiggjort sine Læsere i en saadan Undersøgelses Resultater, og den Maade, hvorpaa han citerer disse Biografer, virker ikke sjældent vildledende paa Læsere.

Typisk er allerede Note 2 til S. 3 om Winstrups Fødsel, der »enligt samstämmiga uppgifter« angives at have fundet Sted den 30. April 1605. Som Bevis anføres i Noten en lang Række Kilder i Flæng, ældre og nyere, men kun to — Sven Knutsson og Erasmus Vinding — har selvstændig Vidneværdi. Alle de andre har ingen Betydning i saa Henseende, idet de blot gentager de primære Kilders Oplysninger.

Et andet Sted, der er ikke mindre karakteristisk, forekommer i Note 1 til S. 49 om Winstrups Planer efter sin Hjemkomst fra Udlandet. Her citeres Sven Knutsson og Erasmus Vinding samt D. G. Zwergius, *Det siellandske Clerisie*, 1753. Den sidstnævnte Forfatter siger ikke paa dette Punkt mere end de to første, ja, ved end ikke her saa meget som Karl F. Hansson selv, der har fremdraget arkivalisk Materiale til Belysning af dette Spørgsmaal. — I det hele viser Forf. en mærkværdig Forkærlighed for at

citere Zwergius, i og for sig en fortræffelig og højt fortjent Forfatter, men som hjemmehørende i det 18. Aarhundrede ude af Stand til at erstatte primære Kilder fra tidligere Perioder.

Det maa derfor siges at være en virkelig Mangel, at Forf. ikke i Begyndelsen af Bogen eller som Indledning til Afsluttet med Kildehenvisningerne har givet en Oversigt i al Korthed over Winstrup-Forskningens Historie. Der er dog andre end den nærværende Forfatter, som i Aarhundredernes Løb har skrevet om Peder Winstrup, og en saadan Oversigt vilde ogsaa have været en passende Anledning for Forf. til at give Udtryk for den Paaskønnelse, en moderne Forfatter maa være sine Forgængere skyldig. De har dog alle deres Fortjenester: Bewerlin og Erasmus Vinding og Sven Knutsson i 1600-Tallet, Zwergius og Erik Pontoppidan i 1700-Tallet, P. G. Ahnfelt, Otto Ahnfelt og mange flere i nyere Tid. Man kan her minde om det gamle Ord: vi er som Dværge, der staar paa Kæmpers Skuldre.

Men navnlig vilde en saadan Oversigt have givet Forf. en ypperlig Lejlighed til at antyde den Vurdering, han anlægger af de ældste Kilder. Man kan jo desværre ikke bygge en Levnedsskildring af Peder Winstrup op alene paa arkivalisk Materiale, men maa for vigtige Datas Vedkommende støtte sig paa berettende Kilder. Hvilke er nu de ældste og de bedste? Man kan næsten helt se bort fra den ældste *J. J. Bewerlins* »Præco Winstrupianus«, 1652. Det er et overfladisk, højstemt panegyrisk Makværk rigt paa Ord, fattigt paa historisk Indhold¹. Tilbage bliver da to: ¹) *Erasmus Vindings* Academia Hauniensis, 1665, og ²) *Sven Knutssons* Mindetale, 1680, som Forf. har den For-

¹) Det havde været rimeligt at oplyse, at Bewerlins »Præco« aabenbart er holdt som en Nytaarstale i Ystad Skole, hvor Bewerlin 1652 var Rektor, og sikkert i høj Grad maa opfattes som en *captatio benevolentiae* hos Stiftets Biskop. Hans (Johannes) Jacob Bewerlin († 1707) blev siden Præst i Womb og Weberød samt Provst (Cawallin, anf. Skrift III, 147—49).

tjeneste at have fremdraget. Bag disse Kilder kan vi i mange Tilfælde ikke komme. Men hvordan forholder de sig til hinanden, og hvorfra har de deres Efterretninger? Her vilde jeg meget have ønsket, at Forf. havde foretaget en kritisk Analyse.

Foretager man en saadan Sammenligning, vil efter min Opfattelse følgende otte Punkter kunne lade sig fastslaa: 1) at de to ældste Biografier — Vindings og Sven Knutssons — i alt væsentlig er aldeles overensstemmende i Indhold for Tiden indtil 1665; 2) at Sven Knutsson har en Del mere Stof for den følgende Periode, idet han her til Dels bygger paa egen Erfaring; 3) at med Hensyn til det fælles Stof lægges dette hos Sven Knutsson blot frem i en helt anden, stærkt rhetorisk præget Form end hos den mere jævne Vinding; 4) at det er sandsynligst at tænke sig, at Sven Knutsson for Tiden indtil 1665 ganske simpelt hen har taget sit Stof fra det meget udbredte Værk af Erasmus Vinding og lagt det frem i en af sølvalderligt Latin stærkere præget Stil; 5) at det dog er muligt, at Vinding og Sven Knutsson er uafhængige af hinanden og begge bygger paa en fælles, nu tabt Kilde; 6) at hvad enten det ene eller det andet er Tilfældet, maa den oprindelige Kilde være Meddelelser fra (Optegnelser af) Winstrup selv; 7) at dette i hvert Tilfælde synes at gælde Erasmus Vinding, der — som det kan ses af andre af hans Biografier af *dalevende* Personligheder — gerne byggede paa direkte Meddelelser fra de paagældende. Tilmed udtrykker Vinding sig i sin Omtale af Winstrups Skrifter — særlig af de planlagte, endnu ikke udgivne — paa en saadan Maade, at han kun kan antages at have sine Efterretninger fra denne selv¹; 8) at der maa tilkendes de Efterretninger, der findes hos Winstrup (og Sven Knutsson), en meget betydelig Kildeværdi som formentlig stammende — direkte eller indirekte — fra Winstrup. At de gentages hos senere Forfattere Aarhundrede efter Aarhundrede, gør dem hverken mere eller mindre sande.

1) E. Vinding, Academia Hauniensis p. 332.

VI

Bogens første Hovedafsnit (S. 1—46) behandler i fem Kapitler Winstrups Barndoms-, Ungdoms- og Studietid 1605—32. Det er ikke et Afsnit, der bringer meget nyt, hvad der naturligvis staaer i Forbindelse med, at de biografiske Kilder til Winstrups Ungdomshistorie er saare spinkle. Derimod søger dette Afsnit sin Styrke i, at Forf. med sikker Haand placerer Winstrup i det Milieu, som han er udgaaet fra, og hvori han i disse Aar færdedes. Der kan næppe rejses væsentlige Indvendinger mod den almindelige Skildring, Forf. giver af Tidens Skolevæsen og Studieforhold, men derimod er der en Række Enkeltheder, som indbyder til Kritik.

Peder Winstrup var Søn af den sjællandske Biskop Peder Jensen Winstrup († 1614), men den Karakteristik, der S. 4—5 gives af denne Mand, er vel knap. Det skal ikke benægtes, at den yngre Peder Winstrup stod sin Fader fjernt, men hvor ulig den energiske og initiativrige Lunde-Biskop end var Peder Jensen Winstrup, saa var denne dog hans Fader, og visse fælles Træk lader sig ane. Som Faderen udmærkede ogsaa Sønnen sig især ved formelle Evner, ved en stor receptiv og reproducerende Begavelse, ikke ved originale Anlæg. Muligvis er ogsaa hans Forkærlighed for Gods og Guld en Arv fra Faderen.

Forf.s ejendommelige Lyst til at foretrække sekundære Kilder for primære viser sig to Steder S. 6. I det ene refereres (efter Rørdams Universitetshistorie) den bekendte Ytring af Kryptokalvinisten Oluf Kock om P. J. Winstrups Tilbøjelighed til at »ligge og rode i sit Guld og Sølv istedenfor tilbørligen at vogte Herrens Menighed«. Langt mere kraftfuldt lyder det originale Kildested, at P. J. Winstrup var som »en stum Hund, som sad over sine 10 eller 15 Retter, rodede iblandt sine Rosenobler og Dalere, den Stund han skulde straffe saadant« [o: Resens formentlige Kætteri]¹. Oluf Kocks Ord er vel en Modstanders karike-

¹) Kirkehistoriske Samlinger 3. R. I, 592.

rende Angreb, men rummer sikkert en Kærne af Sandhed. — Det andet Sted foreligger i Omtalen af P. J. Winstrups store Donation til Københavns Universitet, hvor Forf. bygger paa en tilfældig Afskriftssamling fra det 18. Aarhundrede (Gl. kgl. Saml., 4°, 3212), ikke paa den originale Fundats, trykt i »Samling af de for Universitetets Legater gjældende Bestemmelser«, 1890, S. 597—8. S. 6—7 tales der om Winstrups Daab, og Forf. finder, at »det troliga är, att någon av biskopens kolleger vid universitetet tjänstgjort såsom dopförrättare« (»Døbefader«). Der maatte vel i saa Fald tænkes paa en af de teologiske Professorer, enten Jørgen Dybvad eller H. P. Resen, men ingen af disse Mænd var ordinerede og kunde følgelig ikke forrette sakramentale Handlinger. Vil man endelig paa dette Omraade opstille Hypoteser, ligger det nærmere at tænke paa Sognepræsten ved Vor Frue Kirke, der var Skriftefader for Sjællands Biskop, i disse Aar Mag. Niels Sinning, siden Biskop i Oslo.

Sin første Undervisning (fra ca. 1615) modtog Peder Winstrup i Vor Frue Skole i København, og Forf. benytter, som rimeligt er, Lejligheden til at give en Udsigt over det latinske Skolevæsens Udvikling, som den formede sig efter den store Resenske Reform 1604ff. For den københavnske Latinskoles Vedkommende bygger han paa C. A. S. Dalberg og P. M. Plum, Metropolitanskolen gennem 700 Aar, 1916, et omfangsrigt, men skolehistorisk set lidet værdifuldt Skrift. Det havde dog været rimeligt at nævne den nyeste Behandling: Vilhelm Lorenzens Skildring i »Metropolitanerbogen«, 1939, skønt heller ikke den er synderlig dybtgaaende. S. 14ff. gives en Skildring af en datidig Skolediscipels Arbejdsdag, som den maa tænkes at have været tilrettelagt efter »bevarede« Forskrifter. Læseren maa da faa det bestemte Indtryk, at der her er Tale om Reglementer, der er samtidige med eller snarere følger efter Resens »Tabella scholastica« af 1604. Efterser man nu Forf.s Kilde (Dalberg og Plum), viser det sig, at denne bygger paa en Kilde, der er 30—40 Aar ældre, nemlig Olaus

Theophili, Paræneses seu Præceptiones, 1573. Forskrifterne er saaledes ikke samtidige med Reformen 1604, og man har ikke Skygge af Bevis for, at de havde bevaret deres Gyldighed i Winstrups Skoletid.

Efter at have besøgt Skolerne i København og Roskilde, overflyttedes Winstrup 1618 til den kongelige Skole i Sorø, hvor han tilbragte sine sidste fem Skoleaar, ikke noget særligt langt Tidsrum i en Skolediscipels Liv. Der er derfor ingen Grund til med Rørelse i Stemmen at tale om de »många och långa år« i Sorø (S. 19, jvfr. S. 21). Skolens Forstander var hans Svoger, den tidligere Professor Johannes Stephanius, og man kunde nok her have ønsket en lidt fyldigere Karakteristik af denne behændige Diplomat. Forf. mener, at Stephanius »självfallet« har taget sig varmt af sin unge Svoger, men da han samtidig oplyser, at denne aldrig omtaler Stephanius med et eneste Ord, kunde det dog snarere tyde paa en ikke alt for stærk Varme i deres indbyrdes Forhold. — 1623 dimitteredes Peder Winstrup fra Sorø. Det er sikkert rigtigt, naar det bemærkes, at han forlod Skolen forsynet med et Testimonium — man kan blot ikke henvide som Støtte herfor til de to til S. 22 citerede Kilder (Sven Knutsson og Erasmus Vinding). Knutsson har absolut intet herom, og hos Vinding hedder det: »dimissus, editis laudatissimi profectus speciminibus, civitate Academica Hafniensi donatus est«¹ — Talen er altsaa her om Adgangsprøven ved Universitetet.

Efter Skoleaarene fulgte Studietiden, først i København (1623—25), dernæst i Udlandet. Under Behandlingen af den almindelige Baggrund savner man her ved Omtalen af det mærkelige Fænomen »Pennalishmen« Benyttelse af det fortræffelige lille Skrift af R. J. F. Henrichsen »Deposits og Pennalisme«, 1856². Ligeledes havde det været ønskeligt,

¹) Vinding, anf. Skrift p. 329.

²) Universitetets nye Fundats af 1621, Novellae constitutiones, citerer Forf. efter Rørdams Udgave i Danske Magazin 5. R. I, men kender ikke den nyeste Udgave i W. Norvin, Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder II, 78 ff.

om der fra Winstrups »Epigrammata« havde været fremdraget nogle af hans kraftige, malende Udtryk til Karakteristik af denne Foreteelse. Bl. a. siger han et Sted rent ud: »Pennialismus [est] Satanismus«¹.

Blandt Winstrups Lærere i København nævnes med Rette Teologen, Filosofen og Medicineren *Caspar Bartholin* († 1629). Det havde været rimeligt — her eller andetsteds — tillige at anføre, at ogsaa med hans Søn, den endnu mere berømte Mediciner, *Thomas Bartholin* († 1680) stod Winstrup i venskabelig Forbindelse. Herom underrettes man bl. a. gennem et meget elegant Brev af 8. Januar 1652 »de pulchritudine Christi« fra Winstrup til Bartholin, men skønt det har foreligget trykt i henved 300 Aar, har det aabenbart undgaaet Forf.s Opmærksomhed. Brevet er ogsaa interessant ved den deri forekommende Omtale af den berømte franske Kritiker og Humanist, *Claudius Salmasius* († 1653), siden Gæst ved Hoffet baade i Stockholm og København, hvem Winstrup titulerer: »amicus mihi Salmasius«².

I København har Winstrup aabenbart i de første Aar overvejende givet sig af med de indledende humanistiske Videnskaber. Med Rette taler Forf. (S. 29f.) om den Forkærlighed, Winstrup allerede fra sine tidlige Aar har næret for den sølvalderligt prægede Latinitet, som især var uddannet af den nederlandske Filolog *Justus Lipsius* († 1606). Man savner dog en nærmere Omtale af, at dette Stilideal ikke blot gav sig Udtryk i Winstrups latinske Digtning, men ogsaa i hans Prosa. Vigtig for hans Bedømmelse er saaledes en Udtalelse i hans Disputats »De usu linguarum« (1633), hvor han i Th. 16 sidestiller Lipsius — en sjælden Ære for en moderne Forfatter — med Tullius, Terentius, Plautus, Horatius, Seneca »et alii puræ vindices Latinitatis«. Forøvrigt kunde der passende være gjort opmærksom paa, hvorledes Winstrups egen sprænglærde Stil i Ungdoms-

¹) P. P. Winstrup, *Epigrammata*, 1653, p. 894.

²) *Thomas Bartholin, Epistolæ medicinales, Centuria II, 1663, p. 457—60.*

arbejderne i Aarenes Løb viger Pladsen for en jævner og mindre kunstlet — saaledes i hans »Pandectae sacri« —, et mindre klassisk, men mere ecclesiastisk præget Latin.

1625—32 færdedes Winstrup i Udlandet, med Studieophold i Rostock, Wittenberg, Leipzig og Jena. Forf.s Refleksioner (S. 289) over Winstrups Rejserute er ret overflødige. De primære Kilder (Knutsson og Vinding) har den ovennævnte Rækkefølge, og der kan ingen Vægt lægges paa en afvigende Opgivelse i en rhetorisk udformet Frase hos den overfladiske Bewerlin.

Med Hensyn til Forf.s Behandling af Winstrups Ophold i Tyskland og af de Personligheder, han der kom i Forbindelse med, har man ikke Indtrykket af særlig dybtgaaende Forskning. Alt for ofte lader han sig nøje med, hvad der findes hos A. Tholuck i hans for deres Tid værdifulde, men nu noget forældede Bøger. Man ser ingen Spor af selvstændige Undersøgelser i Tyskland, f. Eks. i den uhyre Disputatssamling, der findes i Luthermusæet i Wittenberg. En Hovedkilde til Oplysning om Winstrups Udenlandsrejse er hans egne »Epigrammata« (1632, 2. Udgave 1653). Den er naturligvis benyttet af Forf., men alt for sparsomt. Ved en mere omfattende Udnyttelse vilde der have kunnet fremdrages langt flere Træk til Belysning baade af Studieforhold og af de Mennesker, Winstrup har mødt undervejs.

Specielt kunde der have været Grund til at gaa dybere ind paa Winstrups Forhold til *Johan Gerhard*, i hvis Hjem i Jena han var optaget, og af hvem han utvivlsomt er paa-virket. Er Gerhards efterladte Brevsamling i det hertugelige Bibliotek i Gotha blevet gennemsogt? Forf. kender heller ikke det gamle Hovedværk om Gerhard: Erdman Rudolph Fischer, *Vita Johannis Gerhardi*, 1723, med et vidtløftigt Tillæg af Breve.

I Jena var Winstrup ogsaa sammen med den kendte Jurist, Professor *Petrus Theodorici* (Dietric) og skrev et Digt til hans Ære, som vandt en saadan Anklang, at det

1659 blev trykt i Adrian Beiers Syllabus rectorum et professorum Jenæ. Beier blev saa begejstret, at han tilføjede en kort Biografi af Winstrup, en af de ældste, der findes¹. Herom nævnes ikke et Ord hos Forf.

S. 44 (Note 68) omtales Winstrups Forbindelse med den berømte *Johan Michael Dilherr* i Jena. Det ser mærkeligt ud, at Forf. nøjes med (efter Zwergius!) at nævne, at denne dedicerede Winstrup sine »Dialogi philologici«. Det havde dog været nærliggende at eftersøge en saadan Bog i tyske Biblioteker. Forøvrigt kan det bemærkes, at Frederik III 1653 søgte at drage denne højt ansete Filolog og Teolog til Danmark². Det er fristende at antage, at Winstrup paa en eller anden Maade har haft Forbindelse med denne Kaldelse.

Som en erklæret Tilhænger af den lutherske Ortodoksi, som han havde mødt baade herhjemme og i Tyskland, vendte Peder Winstrup tilbage fra sin Udenlandsfærd 1632. Det havde været hans Agt at besøge ogsaa Europas vestlige Lande, men Skæbnen vilde det anderledes. Da den bekendte Læge Johan Rhode havde afslaaet Tilbudet om at blive Professor i Fysik ved Københavns Universitet, vendtes Tankerne mod Winstrup, der 1632 overtog den ledige Lærestol (til 1635). De Forhold, der danner Baggrunden for Winstrups Ansættelse, er behandlet i et Skrift, som Forf. ikke synes at kende, Chr. Bruuns Biografi af Lægen Johan Rhode, 1893 (S. 26ff.). Iøvrigt er der ikke meget at bemærke til Afsnittet om Winstrups kortvarige Universitetsvirksomhed. Referatet S. 51 af Winstrups Disputats »De usu linguarum et disciplinarum philosophicarum in theologia«, 1633, er vel klart og rigtigt, men for kortfattet. Disputatsen indeholder ikke nye Tanker, men Synspunkter, der er vigtige til Forstaaelse af Winstrups Helhedsopfattelse.

¹) Adrian Beyer, anf. Skrift p. 752ff.

²) Th. Spizelius, *Templum honoris reseratum*, 1673, p. 299. Paul Freherus, *Theatrum virorum eruditione clarorum*, I, 1688, p. 685.

VII

Det tredje Hovedafsnit (S. 71—101) omhandler Winstrups Virksomhed som Hofprædikant — kgl. Confessionarius — 1635—38. Dette Kapitel er uden Tvivl et af de bedste og mest selvstændige i Forf.s Bog. I en levende og anskuelig Stil er det lykkedes Forf. at tegne et fængslende Billede baade af det ejendommelige Milieu, hvori den unge Hofprædikant nu skulde færdes og virke, og af Kongens — Christian IV's — temperamentsfulde Personlighed med dens stærke Disharmoni, dens bestandige Vaklen mellem kraftig, jævnlig barok Livsudfoldelse og en ikke mindre ægte Fromhed, der ofte gav sig de mærkeligste Udslag i Form af den dybeste Sønderknuselse. Det er et ikke ringe Vidnesbyrd om den unge Winstrups Personlighed og Evner, at han virkelig synes at have formaaet at gøre Fyldest paa denne udsatte Post og at vinde Kongens absolute Tillid.

Naturligvis er det langt fra nyt alt, hvad Forf. her beretter. Kongens Opgør med Kirstine Munk og Winstrups Indblanding i de Holger Rosenkrantz'ske Stridigheder¹ er saaledes behandlet indgaaende af tidligere Forskere, men Forf. forstaar at benytte det givne med Skønsomhed og indføje det paa passende Maade i *sin* Ramme. Ganske særlig vil jeg ved dette Afsnit fremhæve den omhyggelige Redegørelse for, hvad Hans Gram kaldte, alle »circumstantier«. Ikke mindst gælder dette den vanskelige Skelnen mellem Stillingerne som Hofprædikant og Slotsprædikant, som ofte tidligere har voldt andre saa mange Bryderier.

Hvad der dog især giver dette Afsnit Værdi, er det, at det er lykkedes Forf. at gøre et vigtigt historisk Fund og stille et bestemt — betydningsfuldt — Forhold i en ny Belysning. Jeg tænker paa Fremdragelsen af Hofprædi-

¹) S. 304 (Note 88 og 90) er det lykkedes Forf. noget nøjere at bestemme Dateringen af Winstrups Votum om Holger Rosenkrantz' Lærestandpunkt, »Scrutinium confessionis«. J. Oskar Andersen (Holger Rosenkrantz den Lærde S. 346) mener, at det har foreligget før 27. Maj 1638, men Tidsgrænsen kan rykkes tilbage til før 26. Marts s. A.

kantens Embedsed, der saa vidt mig bekendt ikke tidligere er behandlet af andre Forskere. Ganske vist har Forf. ikke haft Held til at finde selve den Formular, der blev brugt ved Winstrups Ansættelse, men da der er fremdraget næsten enslydende Formularer fra 1616 og 1645¹, kan man med en til Vished grænsende Sandsynlighed slutte, at den samme har været gældende i Winstrups Tid.

Hvad der giver denne Embedsed dens Særpræg, er den mærkelige Forpligtelse, der paalægges Hofprædikanten, til at henlede Kongens Opmærksomhed paa enhver Form for Vranglære, han maatte blive vidende om. Ikke helt uden Grund taler Forf. om den Stilling som en Art aandelig »Justitiekansler«, Hofprædikanten derved kom til at indtage.

Forf. er tilbøjelig til at mene, at Tilkomsten af denne Embedsed maa dateres 1616 (første Gang dens Ordlyd er kendt), og at den muligvis skyldes den s. A. paabegyndte Læreproces mod den kryptokalvinske Biskop Hans Knudsen Vejle. Jeg tør ikke absolut forkaste denne Hypotese, men føler mig ikke helt overbevist om dens Rigtighed. ¹) forekommer det mig lidt upaakrævet, om man just vilde have benyttet den *paabegyndte* Proces mod Hans Knudsen Vejle som Anledning til Indførelsen af en saadan Novitet, og det saa meget mere som man just Aaret i Forvejen havde gjort H. P. Resen til Sjællands Biskop, en saare aarvaagen Tilsynsmand og en Kætterjæger par excellence. ²) er det ikke usandsynligt, at det er en traditionel Bestemmelse, man her træffer, men som tilfældigvis ikke er bevaret i kodificeret Form fra tidligere Perioder. Allerede Frederik II's Hofprædikanter havde jo spillet en meget betydelig Rolle i de Niels Hemmingske Lærestridigheder. — Dette faar imidlertid staa hen indtil videre, og der er Grund til at glæde sig over Fremdragelsen af den mærkelige Ed.

Et enkelt Punkt i dette Afsnit og vedrørende Hofprædi-

¹) S. 80, 302 (Note 42).

kantens Ed maa jeg vende mig imod, da Forf. synes at polemisere mod en af mig fremsat Opfattelse. Forf. gør rigtigt opmærksom paa, at til Hofprædikantens Pligter hørte ogsaa den sammen med Lensmanden og Slotspræsten ved Frederiksborg at danne et saakaldt Skolarkat, en øverste Bestyrelse, for den 1630 af Christian IV stiftede kgl. latinske Skole i Hillerød. I min Fremstilling af denne Skoles Historie har jeg hævdet, at Skolefundatsens Bestemmelser med Hensyn til Forvaltningen af Skolens Formue ikke er aldeles klare, og at Skolens økonomiske Historie tydeligt nok viser, at medens det oprindelig var Kongens Befalingsmand paa Slottet (Lensmanden), der forvaltede Formuen, gik dette Hverv senere over til Hofprædikanten¹. Nu mener imidlertid Dr. Hansson, at den omtalte Embedsed giver »klart besked« paa dette Punkt, om hvem der var »ytterst ansvarig för skolens ekonomi«. Det var nemlig Hofprædikanten.

I denne Opfattelse kan jeg ikke være enig. I Eden hedder det bl. a. (efter Forf.s Tekstgengivelse S. 80), at Hofprædikanten lover at føre Tilsyn med Skolebørnenes Tilstand og med Anvendelsen af de til Skolen skænkede Kapitaler. »Fornemmer jeg och pengene hos *wisse* folch at udstaa, deris rente iche aarligen och till rette Tid at erleggis«, da skal han først »advare« Lensmanden derom og, nytter det ikke, saa tilkendegive det for Kongen. Desværre har der i dette Stykke i Forf.s Tekstgengivelse indsneget sig en grov, meningsforstyrrende Læsefejl. I den til Grund liggende originale Tekstkilde tales der ikke om »wisse folch«, men om lige det modsatte, om »vvisse folch« d. v. s. usolide Debitorer². Derefter bliver Sammenhængen ganske klar. Eden taler blot om en almindelig kontrollerende Inspektionsvirksomhed af Hofprædikanten, og paa det økonomiske Omraade, som normalt tænkes sorterende under Lensmanden, skulde han blot gribe ind, naar der var Uraad paa

¹) Bjørn Kornerup, Frederiksborg Statsskoles Historie 1630—1830 S. 26, jvfr. S. 60, 74. Karl F. Hansson S. 85 ff.

²) Sjællandske Registre 1641—48 Fol. 408.

Færde. Derfor skulde han i saadanne Tilfælde først henvende sig til Lensmanden, derpaa til Kongen. Dette synes ogsaa at stemme bedst med Skolens Fundats¹ (og med den hidtil hævdede Opfattelse).

VIII

Afhandlingens sidste Afsnit (S. 105—266), dens Hovedafsnit, omhandler Winstrup som Biskop over Lunde Stift i den danske Tid i de tyve Aar, der ligger mellem 1638—58. Fraregnet nogle enkelte Punkter kan dette Afsnit ikke siges at give meget nyt til Belysning af den almindelige kirkehistoriske Udvikling, men det har sin store Værdi ved de mange Enkeltræk, der viser Forholdenes Udformning i et specielt Stift.

Som hele Afhandlingen er ogsaa dette Afsnit meget vel disponeret. I en Række Kapitler behandles Winstrups Forhold til Statsmagterne, de politiske og nationale Faktorer, den kirkelige Administration, Domkapitlet, Præsteskabet, Liturgi og Kirketugt, Undervisningsvæsen. Overalt mærker man Forf.s Fortrolighed med gældende Lovgivning og Praksis, og overalt kan det almene illustreres ved lokale Eksempler.

Forf.s Skildring af Winstrups Forhold til det politiske Mellemværende mellem Danmark og Sverige og til Spørgsmaalet om Nationalitetsskiftet synes besindig og overbevisende. Fremhævelsen (S. 117) af en Modsætning mellem Winstrups Udtalelser 1644 og 1646 er maaske vel stærkt urgeret, desto bedre forekommer mig Redegørelsen for Winstrups Forsvar for Nationalitetsskiftet 1658, S. 138. Biskoppen havde meget gode Grunde baade af religiøs og statsretslig Natur til at forsvare sit Standpunkt; der er virkelig Sammenhæng i hans Opfattelse².

¹) F. P. J. Dahl, Historiske Efterretninger om den Kongelige lærde Skole ved Frederiksborg I, S. VI.

²) Til Omtalen af Frederik III's Besøg i Februar 1652 hos Winstrup (S. 109 og Note 19—20) — ligesom af hans Forhold til Christian IV og

Afsnittet om Winstrup og Domkapitlet er især interessant i kulturhistorisk Henseende. En senere Eftertid kan ikke undgaa at forfærdes over disse stormende Scener i Kapitlet mellem de mest dannede Personligheder i Staden, disse grelle Udslag af personlig Forfængelighed og smaatskaarne Kompetencestridigheder. Hvor langt var ikke den høje Gejstlighed borte fra Melanchtons stadig gentagne Formaning: *abeant studia in mores!* En samlet Fremstilling af de danske Domkapitlers Historie efter Reformationen er ikke skrevet, men den, der vil paatage sig denne Opgave, vil finde gode Bidrag i det her omtalte Kapitel.

Det vilde have været en Vinding ved hele dette store Afsnit, om Forf. havde givet en mere indgaaende Baggrundsskildring fra den foregaaende Menneskealder. Specielt kunde man ønske, at Forf. stærkere havde benyttet den bevarede Visitatsbog fra hans nærmeste to Forgængere, Biskopperne Poul Mortensen Aastrup og Mads Jensen Medelfar¹. Den citeres vel nu og da, men adskillige Træk kunde sikkert have været fremdraget som oplysende Paralleler til Forholdene i Winstrups Tid. Specielt savner man under Omtalen af Kirketugten (S. 217 ff.) en nærmere Undersøgelse af, hvorledes Winstrups Principer og Praxis forholdt sig til de Regler, der var gældende fra P. M. Aastrups Tid². I Afsnittet om Winstrups Forhold til Stiftets Præsteskab omtales næsten kun Konflikttilfælde mellem Biskoppen og Gejstligheden. Om de venskabelige Forbindelser høres ikke ret meget. En god Kilde for det sidst-

Kroningen 1648 — savner man Henvisning til Winstrups egne Udtalelser i Fortalen til hans »*Pandectae sacri*» (I, 14—15).

¹) Om Visitatsbogen jvfr. S. 10 Note 2. I Årsbok, udg. af Vetenskaps societeten i Lund, 1943 S. 1—40 har jeg skrevet en Afhandling »Til Lunde Stifts Kirkehistorie i det 17. Aarhundrede», som synes Forf. ganske ubekendt.

²) Jvfr. Visitatsbogen S. 167—71.

nævnte Punkts Vedkommende er de mange Ærevers i Winstrups Skrifter fra skaanske Præster.

Af Enkeltheder i dette store Afsnit kan følgende nævnes: S. 145 omtales Gymnasiet i Lund, og det hedder i Note 7, at det »synes« at være blevet oprettet 1619, idet der citeres en gammel Afskrift af Fundatsen, dateret den 8. Januar s. A. Der er ingen Grund til at betvivle Rigtigheden heraf, jvfr. Oplysningerne hos den fortræffelige Rietz¹ og den officielle Kopi af det paagældende Brev i Kancelliets Registranter. S. 171 fremhæves i en Udtalelse hos Winstrup Synspunktet, at »Verden forbedrer sig icke men daglig forværres«, som »tydliggen av Hippokrates och Galenos influerat«. Det er muligt, men samme Synspunkt træffes overalt i Samtidens Ortodoksi. H. P. Resen og Jesper Brochmand f. Eks. ynder at betone, at Verden er »ond og arrig« og bliver værre, jo ældre den bliver. S. 175 ff. savnes en mere indgaaende Omtale af Winstrups Forhold til den karakterfulde skaanske Lensmand *Tage Thott* († 1658). Hertil burde i langt højere Grad have været udnyttet Winstrups Ligprædiken over Thott, et af hans betydeligste homiletiske Arbejder. I det hele var det i høj Grad at ønske, at en skaansk Historiker vilde tage sig paa at levere en større Biografi af denne betydelige Repræsentant for den gamle danske Adel.

Under Behandlingen af Præstekaldelsens Historie burde have været nævnt H. F. Rørdam, Valget af Kirkens Tjenerne i Danmark, 1893. S. 188 (Note 37) omtales, hvorledes Winstrup jævnlig lod Præster forpligte sig til at tage Bispeeksamen om igen. Det var aabenbart i Fortsættelse af Traditionen fra M. J. Medelfar (jvfr. hans Visitatsbog S. 37 og oftere). Naar det S. 204 nævnes, at Winstrup 1654 klagede over, at »Troen« i nogle Kirker ikke i lang Tid havde været sunget, burde det have været præciseret, at

¹) J. E. Rietz, *Skånska skolväsendets historia*, 1848, S. 100 ff. Kancelliets Brevbøger 1616—1620, udg. af L. Laursen, S. 521—2.

der næppe tænkes paa den latinske Credo, men paa Psalmen »Vi tro allesammen«¹.

Det værdifuldeste og betydeligste Kapitel inden for dette Afsnit er ubestrideligt Kapitlet om Winstrup og Undervisningsvæsenet. Med Rette fremhæves det (S. 226), at Skolevæsenet var Winstrups »specielle skötebarn«. Det er lykkedes Forf. at give vigtige nye Bidrag af *almen* Betydning særlig med Hensyn til Winstrups Rolle ved Reformarbejdet efter 1648. Skønt Professor Thomas Bang vel maa kaldes primus motor, har det Winstrup'ske Indslag ikke været ringe. Særlig maa man anse det for givet, at hans Betænkning af 1654 har sat sig kendelige Spor i Reglementet af 1656. Interessant er det ogsaa at se, at Winstrup paa nogle Punkter synes at have været paavirket af Amos Comenius².

Men naar man tillægger Winstrup en saadan Betydning paa dette Omraade, forstaar jeg ikke, at Forf. ikke har følt Trang til at gøre sig selv og andre fyldigere Rede for de pædagogiske og humanistiske Forudsætninger, der laa bag Winstrups Optræden. Her vilde det have været hensigtsmæssigt, om Forf. havde fordybet sig mere i Winstrups Disputats »De usu linguarum« fra 1633. Mange Spørgsmaal er behandlet her; jeg vil blot henholde mig til eet eneste, men til Gengæld det vigtigste i Tidens Undervisningsvæsen: Latinens Stilling.

Med stor Bestemthed fastholder Winstrup her Th. 11 ff. Latinens altoverskyggende Betydning i det lærde Væsen. Den, der ikke er hjemme i Latinen, vil paa Grund af sin æselagtige Taabelighed lade sig alt binde paa Ærmet, siger han bl. a. Videre indskærper han med stor Kraft, at

¹) Jvfr. C. T. Engelstoft, Liturgiens Historie i Danmark, 1840, S. 71.

²) At ogsaa andre herhjemme i Datiden var interesserede i Comenius, derom vidner et lille Skrift af Erik Olufsen Marslovius, en Udgave af Comenius, Vestibulum ante auream linguarum januam structum, Kbh. 1678, 1696. Jvfr. om dets Benyttelse i Skolerne Program for Odense Kathedralskole 1866 S. 23.

det gælder om at udvikle en »*Latinitas pura et perspicua*«, der er fjern fra det Barbari, man træffer i *Vulgata*, i Munke-skrifter, hos Skolastikerne o. l.¹. Men den Latinitet, som Winstrup tager til Orde for og selv dyrkede, byggede i høj Grad paa sølvalderlige Forbilleder og er paa sin Vis langt fjernet fra den ciceronianske *aurea ætas*. Disse og mange lignende Synspunkter havde det været rimeligt for Forf. at fremhæve i denne Sammenhæng.

IX

Jeg kan næppe tænke mig, at der kan rettes nogen meget væsentlig Indvending mod alle de Kapitler, der behandler Peder Winstrup som praktisk Kirkemand. Derimod savner jeg i høj Grad et Kapitel om Winstrup som litterær Personlighed, som Taler og som Teolog.

Det er sandt nok, at en senere Tids Dom over Winstrups litterære Efterladenskab ikke har været gunstig, og de fleste vil vel nu stødes over det søgte og kunstlede, det alt for raffinerede, i hans Udtryksæt². Men det ophæver ikke

¹) *Proscribo ergo et ultra pontum Euxinum relego putidiusculam illam veterum Pontificiorum Latinitatem, cujus vestigia, non sine titilante risu, comparent nobis in vulgata editione Bibliorum, in monumentis Monachorum, in Epistolis obscurorum virorum, in disputationibus Scholasticorum (Th. 13).*

²) Som et afskrækkende Eksempel paa, til hvilken Grad af Karikatur hans Virtuositet kunde føre, skal nævnes Digtet om Holger Rosenkrantz den Lærde i »*Epigrammata*« 1653 p. 684 ff., hvori det bl. a. hedder:

In duo flumina mī mea lumina liqvimini nunc
 In duo, lumina, mī flumina liqvimini:
 In duo lumina mī mea flumina liqvimini nunc,
 In duo flumina mī lumina liqvimini:
 In duo liqvimini, mea lumina mī mī
 In duo liqvimini flumina lumina mī:
 In duo flumina liqvimini mea lumina mī mī.
 In duo liqvimini, lumina, flumina mī:
 Lumina liqvimini mea nunc in flumina bina,
 Flumina bina mihi lumina sunt mea.

den Kendsgerning, at han staar som en af de mest betydelige Repræsentanter for en fremherskende Smagsretning i Datidens nordiske Kultur. Man kunde derfor have ønsket, at Forf. havde givet en langt mere indgaaende Skildring af hans Ejendommeligheder, belyst ved Eksempler, end det f. Eks. er sket S. 44ff. (om »Epigrammata«).

Ligeledes savnes en samlet Redegørelse for Peder Winstrups teologiske Tanker. Vel var han ikke nogen original Tænkter, heller ikke egentlig Systematiker, men hans vigtigste Synspunkter kunde udmærket have været sammenarbejdede til en Helhed. I saa Henseende vilde Forf. have fundet værdifuldt Materiale i »Epigrammata« og især i »Pandectae sacri«. Særlig beklager jeg, at dette Arbejde ikke er blevet inddraget under Behandlingen, antagelig fordi det er udgivet efter 1658. Det forekommer mig ikke at være en tilstrækkelig Begrundelse. Dette omfattende Værk — en Matthæus-Kommentar i to mægtige Folio-bind paa over 3000 dobbeltspaltede Sider, der dog kun behandler de første ti Kapitler af Evangelisten — maa jo bygge paa mange forudgaaende Aars Studier og afspejle hans Helhedsstandpunkt. Specielt kan bemærkes, at Værkets hele Anlæg med talrige Afsnit af rent praktisk Art — om de forskellige Lærdømmes *usus* — i høj Grad viser hen til Jesper Brochmands og Johan Gerhards Skole. Det burde derfor have været benyttet ogsaa ved Omtalen af Winstrups Forhold til disse Mænd.

Baade de litterære og de teologiske Synspunkter kunde sammenfattende være behandlet i en Analyse af Winstrups Ligprædikener. Hans talrige Arbejder af denne Art fortjener en virkelig Undersøgelse. Selv om Forstudierne maaske nok kunde kræve nogen aandelig Askese, saa vilde de bære god Frugt. Winstrups Ligprædikener er ganske vist udformet efter Tidens almindelige Tilsnit, men han var en alt for markant Skikkelse til ikke at give dem et personligt Farveskær.

Mærkelige er især to Ting: 1) hvorledes Winstrup gennemgaaende paa Dansk kan udtrykke sig i et jævnt og trohjertigt Sprog, idet han ligesom afstrejfer det meste af den Lærdomspragt, han ellers brammer med¹; 2) hvorledes han i disse Arbejder samler hele sin Forkyndelse om visse elementære Trossandheder. En Omtale af Winstrups Ligprædikener hører nødvendigvis med til Billedet af den hele Kirkemand.

X

Et sidste — ret kortfattet — Kapitel omhandler Winstrups personlige, mest økonomiske, Forhold. Forf. viser overhovedet ikke ringe Interesse for at belyse Winstrups Økonomi, unægtelig ogsaa en vigtig Side af hans Tilværelse. Jeg kan dog ikke følge Forf. i hans, vistnok delvis mod mig rettede, Bemærkning S. 264, at det var Tidens vanskelige finansielle Udvikling, som i Winstrups senere Aar forøgede hans økonomiske Interesse. Man staar sikkert her ved et dybtliggende Træk i hans Personlighed. Der kan være Grund til at minde om et Ord af Winstrup selv — i de af Forf. forbigaaede »*Pandectae sacri*« —, hvori han siger, at vi ikke maa afskrækkes fra at følge Evangeliet, »skönt vi jo af en naturlig Følelse afskyr Fattigdom og ved en med-

¹) At han dog ogsaa i sine Ligprædikener nu og da kan henfalde til Anvendelse af søgte Ordspil, viser et Sted i Ligprædikenen over Otte Thott til Næs (1656 S. 144), hvori det hedder: »hvorfor oc Gud hafver forflyttet hannem til sig self i sit ævige Rige, hvor hand nu retteligen er en aff de Totter, i det hand nu er kommen a *Tot Tot*, fra saa mange, saa mange Fristelser, Bedrøvelser oc onde Plager, ad *Tot Tot*, til saa mange, saa mange Velsignelser, Lycksaligheder, Vederqvælgelser oc gode Ting, som der ere Stierne paa Himmelen oc endda mange fleere. Hand nu sidder i Guds Rige, *inter Tot Tot*, iblant saa mange, saa mange udvalde Guds Børn, oc hellige Engle, som icke kunde tælles. Hand skal frydis oc glædis i det ævige Liff, *Tot Tot annis*, saa mange, saa mange Aar, som der ere Sandskorn paa Haffsens Baand, oc endda mange fleere Aar, det er, stedse oc ævindeligen«.

født Tilbøjelighed tilskyndes til at tragte efter Gods og samle Skatte¹.« Det er et meget sigende Sted!

Spredt rundt om i Forf.s Afhandling snart i den ene, snart i den anden Sammenhæng findes mange og rigtige Bidrag til en Karakteristik af Peder Winstrup. Der kan opstilles en lang Liste over saadanne Karakteristika. Der tales saaledes om hans »högmot och överlägsenhet« (S. 22), om »den økonomisk lagde biskopen« (S. 119), »den myndige biskopen« (S. 149), at han »tydiligen inte tålde självständiga naturer ved sin sida« (S. 168), om hans »självrådighet« (S. 175), om at han »var mycket spartansk i sin livsföring« (S. 178), at han som Visitator udmærkede sig ved »stor iver och kraft« (S. 180), at han trods sin Strenghed »på intet sätt varit någon rättshaverist« (S. 194), at det gjaldt om at vise ham »den tillbörliga vördnaden och akta sig för att göra intrång i hans rättigheter« (S. 203), om »månheten om den egna prestigen och svårigheten att glömma en liden oförrätt« (S. 237), om hans »nit, kunnande och initiativrikedom«, der dog modvirkedes af »hans impulsivitet och häftiga lynne« (S. 240), om »den energiske biskopen«, »den impulsive och hetlevrade biskopen« (S. 241) o.s.v. o.s.v. Men man savner til Slut et Par Sider, hvor de mange spredte Traade tvindes sammen til en Helhed. Naar Læseren har arbejdet sig gennem de mange Tekstsider — for slet ikke at tale om det vidtløftige Noteapparat —, melder Ønsket sig om at faa stillet et Portræt for Øje af den karakterfulde Biskop. Her lades Læseren dog i Stikken af Forfatteren og kan føle Trang til at udbryde:

Lad ham dog træde lyslevende frem, den stoute Karl, med sin straalende Begavelse, sin rige Lærdom og aandelige Elegance, Taleren og Kirkefyrsten og Diplomaten, smidig som en Damaskenerklinge. Lad os se ham i al hans

¹) Ita que, ne nos ab Evangelicæ fidei ac pietatis professione absterreamur, quum paupertatem naturali affectu detestemur, atque, ad quærendum opes, ad colligendum thesauros, nativa inclinatione propendamus (Pandectæ II, 11).

svulmende Selvglæde og Magtbegær, i Gridskheden efter Gods og Guld, og dog trods alt en Troens og Kirkens Ridder, en forstaaende Værner om den humanistiske Dannelse, Manden, der med sin Tordenrøst kunde faa Hof og Folk til at skælve, han, der bestandig svang Tugtens Svøbe over høje og lave, og hvis utrættede Arbejdsomhed, Myndighed og Nidkærhed kun kan aftvinge Beundring. Lad os først og sidst se ham som et Spejlbillede — i en kraftfuld og pompøs Personlighed — af en hel Tidsalder, af dens Dyder og Lyder!

TILLÆG

1.

Som et lille Bidrag til Oplysning om den Interesse, hvormed man i Danmark fulgte Peder Winstrups Holdning 1658 skal nedenfor meddeles en Efterskrift til et Brev, dateret 3. Maj 1658 fra Biskop Peder Jensen Kragelund i Ribe til hans Kollega, Biskop Frands Rosenberg i Viborg¹.

Kiere Dne collega, her er udsprid nogle Vers j Byen oc fra Odense hidschickede, som D. Peder Vinstrup i Skaane schulde haffue congratulerit Kongen i Suerrige med, oc nogle andre disticha tuertimod. Dersom optimus Dn. Episcopus iche haffuer seet dem tilforn, schicker jeg dem frem med Budit bedendis, denne Dristighed motte i den beste Meening optagis. Dn. Collega haffuer vel ellers hørt, at hand er nobiliterit. Iterum etiam atqve etiam vale.

2.

For at give et Indtryk af Winstrups djærve Stil, som den oftere træffes i hans Ligprædikener, hidsættes nedenfor et Par Sider af hans Tale over *Tage Thott*, holdt i St. Peders

¹) Biskop P. J. Kragelunds Kopibog 1652—64 Fol. 98 i Ribe Bispearkiv (Landsarkivet for Nørrejylland).

Kirke i Malmø den 3. April 1658¹. Efter at have citeret Ordet fra Jesaja 57,1 om »den retvjse omkommer, oc der er ingen som legger det paa Hierte«, fortsætter Taleren saaledes²:

»Meeningen er, at naar saadanne Personer, som ret nu bleffve beskreffne, ved Døden affgaae³, da slaar de Ugudelige det saa løseligen hen i Vejr oc Vind, icke behierter det, eller lader det sig gaa til Hiertet med ringeste Medlidened, Veemodighed oc Beklagelse, icke meere end saadanne Hoffveder som Eble oc Pærer Aarligen kunde voxe paa Træer. De tør sige, naar saadan en Mand dør, Hvo moed⁴ er, hand affalder; Omendskiønt Træet udgaar, voxer der Ymper nock op igien; der er vel tilforn død een so geuff som hand, hvad ligger der mact paa, at hand er død, mand finder vel hans lige, vi faae vel en anden igien for det samme Kiøb ; der er Folck nock til i Verden; Kaldet skal vel icke staa saa længe ledigt, der skal vorde nock, som skal løbe der om ; unius corruptio, alterius generatio, den eene skal affalde, at een anden kand faa Platz etc. Naar gudfryctige oc retferdige Øffrigheds Personer hendøe, som icke vilde sige til det onde Væsen plaudite, oc icke vilde lade slemme Laster bliffve ustraffede; da fryder oc glæder sig der offver den ugudelig oc affskummede Pøbel; de rygløse oc Guds forgangne Mennisker da triumphere oc jubilere, meenendis, de da haffve vundet Spil, de da kunde gjøre hvad dennem lyster, oc hvad de icke vilde lade for Guds skyld; De tæncke at Tjden da er kommen, at ingen kand formeene dem at sætte deres Garn udi allehaande Vand, at opfiske all Fordeel, som er paafærde; Saa som det

¹) P. Winstrup, De Gudfryctiges Død ... (Ligprædiken over Tage Thott til Eriksholm), Kbh. 1666, 4°.

²) Bl. V—V 2v.

³) Taleren har i det foregaaende opstillet som (Under) Tema, hvorledes Verdens Børn og ugudelige Hob dømmes, naar »dyre, drabelige, høvyjse oc høybegaaffvede Mænd« gaar bort.

⁴) c: moden.

styrriſke Hoffvet Cleon¹ i gammel Dage lod ſig høre, der hand ſagde; Naar Vandet er rørt, da kand mand beſt komme til at fange Aal. Ja der findes oc vel ſaadanne ubluelige oc uforſkammede Folck, ſom med Løgn oc Bagtaleleſe icke forſkaane ærlige oc drabelige Mænds gode Naffn oc Rycte, naar de ligge paa Baaren oc vende Næſen i Vejret; de tør vel da med deres Fod ſtøde paa deres Ljg, om de kunde komme til der med; u-anſeet de udi deres Lijffſtjd icke torde eengang ſee dennem ret under Øyen, eller i det ringeſte bide i deres Staff, ſom mand pleyer at ſige; Ligesom det gick Hector i gammel Dage; der hand var ſlagen, da løb mange til, oc ſtunge deres Verie i hannem, ſom tilforn icke paa en fierding Mjlveys nær torde bie hannem; Hvorom den fromme Poet Homerus ſkriffver: Saaledis anſtille ſig de forhædede oc fortredelige Verdens Børn, naar gudfryctige, nyttige oc duelige Mænd, ſom ere Lumina eller Lius i Verden døe; de haffve ſaadanne Demantiſke eller haarde oc ubevegelige Hierter, at de icke eengang ſucke der offver; i den ſted de kunde græde oc beklage ſig, naar inutilia terræ pondera, eller de, ſom ere Jordens unyttige Tynge, oc gaa andre i veyen, hendøe; eller nogen affalder aff deres Compagnie oc Selskabs Brødre, ſom kunde rase oc rutte² med dem her i Verden, det legge de paa Hiertet; der aff kunde de til Graad oc vaade Øyen; til Veemodighed oc Klagemaal beveges. Jeg tør vel ſige, at dersom de miſte en Oxe, en Hest, en Koe, en Soe, en Hund, eller en Kat, da ſkulde det gaa dem meere til Hiertet, oc da ſkulde de faſt meere bekymre, angre oc klage ſig derfore, end offver en from, gudfryctig oc drabelig Mandſ Affgang. O hiertens Haardhed oc Forhærdelſe!«

¹) I Marginen er tilføjet: Cleon apud Thyc. Turbatis aqvis capiuntur angvillæ. Cleon omtales hos Thucydides 3, 37—41; 4, 27—39; 5, 1 ff.

²) ɔ: svire.